

Gender

Gender (ang. *gender*, czyt. *dżender*; płeć kulturowa, płeć społeczna, płeć kulturowo-społeczna, płeć/rodzaj, czasami także jako płeć psychologiczna lub psychiczna^{[1][2][3]}) – zespół zachowań, norm i wartości przypisanych przez kulturę do każdej z płci^[4]. Jest to suma cech osobowości, stereotypów i ról płciowych, rozumianych w danym społeczeństwie jako kobiece lub męskie, przyjmowanych przez kobiety i mężczyzn w zakresie danej kultury w drodze socjalizacji, niewynikających bezpośrednio z biologicznych różnic w budowie ciała między płciami, czyli dymorfizmu płciowego.

Gender, czyli kulturowy składnik tożsamości płciowej, przekazywany jest poszczególnym jednostkom w sposób performatywny, czyli poprzez uczenie się, odgrywanie i powtarzanie zachowań innych osób tej samej płci. Na płeć społeczną składać się może np. sposób ubierania się, sposób zachowania, oczekiwane funkcje w ramach społeczeństwa, sprawowana władza itp. Gender odróżnia się tym od płci biologicznej (ang. *sex*), czyli sumy cech fizycznych i zachowań seksualnych wynikających z odmiennych funkcji i ról obu płci w procesie rozmnażania płciowego^[5].

Mężczyzna i kobieta w uroczystych strojach europejskich

Zgodnie z definicją Światowej Organizacji Zdrowia (WHO):

„*gender* odnosi się do społecznie skonstruowanych cech kobiet i mężczyzn – takich jak normy, role i relacje między grupami kobiet i mężczyzn oraz między nimi. Różni się ona w zależności od społeczeństwa i może podlegać zmianom^[6]. Chociaż większość ludzi rodzi się albo jako mężczyźni, albo jako kobiety, uczy się ich odpowiednich norm i zachowań – w tym sposobu, w jaki powinni współdziałać z innymi osobami tej samej lub przeciwnej płci w gospodarstwach domowych, społecznościach i miejscach pracy. Kiedy jednostki lub grupy nie pasują do ustalonych norm płci, często spotykają się z napiętnowaniem, praktykami dyskryminacyjnymi lub wykluczeniem społecznym”^{[7][8]}.

Stosowanie słowa „gender” do określenia kulturowo nabytych różnic między kobietami i mężczyznami zapoczątkował John Money, który w roku 1955 w swojej publikacji użył sformułowania *gender role*^{[9][10]}. W kolejnych latach pojęcie było coraz częściej stosowane w literaturze z zakresu nauk społecznych, sztuki i nauk humanistycznych. Obserwuje się też tendencję do poszerzania znaczenia słowa gender o biologiczne kryteria płci^[10].

Studia wyższe i badania naukowe nad społeczno-kulturową tożsamością płciową prowadzi się w ramach nauk społecznych, w szczególności także w dyscyplinie gender studies, która nie jest jednak w Polsce formalnie rozpoznaną dyscypliną naukową. Kierunek ten powstał w Stanach Zjednoczonych w latach 80. XX wieku. Obecnie można go odnaleźć również na uczelniach w Polsce.

Etymologia

Określenie *gender* pochodzi pośrednio od łacińskiego słowa *genus* przez starofrancuskie *gendre* i angielskie *gender*. W języku angielskim słowo *gender* jest powszechnie używane w dwóch znaczeniach: „rodzaj gramatyczny” (*masculine*, *feminine* i *neuter* – męski, żeński i nijaki) oraz „płeć”.

Ontologia gender

Zdjęcie dwóch kobiet po ślubie (1901 r.), pierwsza w stroju uznawanym za kobiecy, druga w stroju uznawanym za męski.

Zagadnienie istnienia „kobiecości” i „męskości”.

W historycznym przekroju refleksji nad płciowością wyróżniają się dwa podstawowe paradygmaty: esencjalizm i konstruktywizm. Zamykają one klamrę, wewnątrz której przeobrażają się koncepcje istnienia męskości i kobiecości^{[11][12]}.

Esencjalizm

wpływ bodźców biologicznych^[15], tworząc naturalną^[16] i nierozłączną^{[17][18]} psychofizyczną jedność^{[19][20][21]}. Stanowisko to, znamienne dla kultury europejskiej od jej początków^{[22][23]}, zaakcentowane zostało w XX-wiecznej socjobiologii i psychologii ewolucyjnej^[16]. Podtrzymanie jego kontynuacji przypisuje się kręgom konserwatywno-prawicowym^{[24][25][26][27]}.

Konstruktywizm

Od lat 60. XX wieku rozwijał się, zasadniczo opozycyjny wobec esencjalizmu, paradygmat konstruktywistyczny^[28]. Ujawnił on niestałe sposoby istnienia typów płciowości kulturowej, zarówno w okresach historycznych, jak i wewnątrz współczesnych sobie społeczności^[29]. Nurt ten ukazał kobiecość i

Przykład osoby genderqueer, czyli takiej, która nie identyfikuje się ani jako kobieta, ani jako mężczyzna.

męskość jako pewne modele, projekty powstałe w wyniku nałożenia na płęć biologiczną – ludzkich wyobrażeń, oczekiwań i oznaczeń. Ich celem jest ukształtowanie tylko dwóch odrębnych rodzajów człowieka, dwóch społecznych płciowości^{[30][31][32][33]}. Na bazie odmiennych narządów płciowych, wytwarza się podwójne schematy zobrazowane w sferach: nazewnictwa, gramatyki^[34], charakteru, zdolności intelektualnych, gestów i zachowań, wyglądu i sylwetki, ubioru, upodobań, ról społecznych i zawodowych^{[35][36][37]}. Konstruktywiści zwrócili także uwagę na nieoczywistość społecznie ustalonego definiowania płciowości oraz rozumienia jej fizycznego wymiaru^{[38][39]}. Zastrzeżenia te odnoszą się m.in. do uznania dla istnienia dwóch odrębnych płci i typów genderowych jako normy^{[40][41]} oraz do upłciowienia ciała (gendered body), które w niemal każdym swym fragmencie staje się oznaką wskazującą jedną z płci biologicznych^{[42][43]}. Ostateczne podważenie statusu istnienia kategorii gender ujawniło się w wykazaniu sztuczności i iluzoryczności pojęć „kobiecość” oraz „męskość”, fikcyjności ich rozróżnienia^{[44][45]}, skutkiem czego wskazuje się na ich usunięcie^[46]. Odrzucenie kategoryzacji genderowej pojawia się w postawie agenderowej^{[47][48]}, postpłciowości^{[49][50]} oraz w praktykach wobec osób interseksualnych^[51].

Badania nad płcią kulturową

Autorzy publikacji, opierając się o anegdotyczne obserwacje i niesystematyczne studia przypadków, dochodzą do wniosku, że mężczyźni i kobiety skrajnie różnią się od siebie, np. porozumiewają się w zupełnie odmienny sposób^[52]. Jednakże zgodnie z obszernymi badaniami psychologicznymi mężczyźni różnią się od kobiet nieznacznie i porozumiewają się w taki sam sposób^[53]. Dorosłe kobiety potrafią nieco lepiej rozpoznawać emocje na podstawie obserwacji twarzy, ale różnice te nie występują u nastoletnich ludzi^[54]. Nie wiadomo jednak, czy obserwowalne różnice w zachowaniu pomiędzy kobietami i mężczyznami są wrodzone, czy też mają podłoże kulturowe^[55]. Wiele pośrednich dowodów, np. wyniki Testu Skojarzeń Utajonych, badania nad efektem Proteusza, ankiety przeprowadzone wśród naukowców itp. sugerują, że ludzie mają silną, w dużej mierze nieuświadomioną skłonność do postępowania zgodnie z przekonaniem co do własnej tożsamości^[56]. W związku z tym kobiety i mężczyźni nieświadomie dopasowują swoje zachowania zgodnie z obowiązującym w danej kulturze stereotypami płciowymi, np. wybierając specyficzne dla płci zawody^[57].

Niektórzy badacze i badaczki zajmujący się naukami neuronalnymi twierdzą, że obserwowalne różnice w budowie mózgu kobiet i mężczyzn stanowią dowód na istnienie wrodzonych różnic międzypłciowych. Jedną z tych badaczek jest neuropsychiatra, Louann Brizendine, autorka książki *The Female Brain*. Jej publikację szeroko skrytykowano, a autorkę posądzono o manipulowanie danymi, wybiórczość i szerzenie stereotypów^[58]. Współczesna nauka nie potrafi szczegółowo wyjaśnić, w jaki sposób różnice w budowie mózgu mogłyby u ludzi wpływać na ich zachowanie, dlatego próby usprawiedliwiania różnic pomiędzy płciami w ten sposób są postrzegane jako dalece hipotetyczne i neuroseksistowskie^[59]. Wielkość różnic w budowie mózgów kobiet i mężczyzn często jest wyolbrzymiana w literaturze. Badania obrazowe mózgu wykonuje się często na niewielkich grupach ludzi, przez co są one niereprezentatywne przy ocenie różnic w budowie mózgu pomiędzy przedstawicielami płci. Zbiorcze analizy tego typu badań wykazały, że nie ma żadnych znaczących różnic w wielkości spoidła wielkiego w mózgach kobiet i mężczyzn oraz brak jest dostrzegalnych różnic w strukturach językowych, chociaż pojedyncze badania wskazywały na taką różnicę^{[60][61][62][63]}. Nie wiadomo też, czy niewielkie różnice w budowie mózgu kobiet i mężczyzn wynikają z działania hormonów płciowych, czy też są związane z faktem, że mózgi kobiet są średnio nieco mniejsze od mózgów mężczyzn, ponieważ kobiety mają

średnio nieco mniejszą masę ciała^{[64][65]}. Wpływ hormonów na mózg i ciało człowieka jest skomplikowany i nie do końca poznany, dlatego próby wyjaśniania różnic pomiędzy płciami za pomocą podobnej argumentacji są dalece hipotetyczne^[66].

Socjalizacja dzieci ze względu na płeć

W kulturze zachodniej socjalizacja dzieci ze względu na płeć jest bardzo uwypuklona, dzieci zachęcane są do aktywności typowych dla ich płci, ponadto rodzice stosują częściej kary cielesne w stosunku do chłopców^[67]. Na podstawie analizy podręczników dla szkół podstawowych, przygotowanych przez dwóch wydawców z USA, można było zauważyć, że liczba postaci męskich przewyższała liczbę postaci kobiecych. Ponadto, męskie postacie były częściej przedstawiane jako agresywne, kłótlive i skłonne do rywalizacji, podczas gdy postacie kobiece częściej charakteryzowały się cechami takimi jak czułość, wyrazistość emocjonalna oraz bierność^[68]. Stereotypy płciowe, ale też rasowe, szczególnie negatywne, mają wyraźny wpływ na osiągnięcia, np. stereotyp o mniejszych kompetencjach matematycznych dziewczynek i kobiet wpływa negatywnie na rzeczywiste osiągnięcia w tej dziedzinie^[69].

Role płciowe

Rozwój pojęcia ról płciowych

Badania nad rolami płciowymi, czyli osobnymi funkcjami, jakie w ramach społeczeństwa przeznacza się kobietom i mężczyznom, pojawiły po raz pierwszy się w latach 50. i 60. XX wieku w ramach funkcjonalistycznej szkoły socjologii. Funkcjonalisci wyobrażali społeczeństwo jako zbiór elementów powiązanych ze sobą wzajemnymi zależnościami, dążący do dynamicznej równowagi. W zbiorze tym role i pozycje społeczne odgrywały podstawową rolę. Amerykański socjolog Talcott Parsons opisywał różnice pomiędzy ekspresywnymi (emocjonalnymi) rolami kobiecymi i instrumentalnymi (planowymi) rolami męskimi, badał też sposób, w jaki dzieci uczone są tych ról. Był on pierwszym naukowcem badającym te role, jego analizy nie wykraczały jednak poza badania „idealnej rodziny” amerykańskiej z epoki powojennego dobrobytu (np. wystarczająco zasobnej, aby utrzymać się tylko z dochodu mężczyzny, co nie było możliwe gdzie indziej)^[70]. Teorie funkcjonalistyczne nie kwestionowały też istnienia równowagi społecznej, przyjmowanej za pewnik, co nie pozwalało wyjaśnić np. dlaczego instrumentalne role są w społeczeństwach zachodnich traktowane jako bardziej ekonomicznie wydajne niż ekspresywne.

Badania antropologiczne nad rolami płciowymi zostały zapoczątkowane w latach 60. przez Margaret Mead. Badając społeczności plemienne Nowej Gwinei zauważyła ona, że role przyjmowane przez kobiety i mężczyzn różnią się pomiędzy społeczeństwami, i to, co społeczeństwa Zachodu uważają za „męskie”, badane przez nią nowogwinejskie społeczności mogą traktować jako „kobiece”, i na odwrót. W niektórych z badanych przez nią społecznościach kobiety przyjmowały role dominujące, a mężczyźni podporządkowane, w niektórych natomiast role płciowe, łącznie z wychowywaniem dzieci, dzielone były po równo między obie płcie^[42].

„Różia Nitowaczka” była ikonicznym symbolem amerykańskiego frontu w czasie II wojny światowej i odejściem od restrykcyjnych, „kobiecych” ról płciowych z powodu wojennej konieczności

Proces *socjalizacji*, czyli uczenia się i poznawania samego siebie przez interakcję z innymi, został opisany przez psychologa i socjologa George'a Herberta Meada. Według badacza, proces ten rozpoczyna się niedługo po urodzeniu, gdy dziecko uczy się wykonywać czynności przez naśladowanie ruchów rodziców, i trwa przez całą młodość. Zdaniem Meada, końcowym momentem socjalizacji jest zdolność wyobrażania sobie siebie z punktu widzenia innych, wymagająca myślenia abstrakcyjnego^[71], czyli jaźni odzwierciedlonej. W odniesieniu do ról płciowych zjawisko to zostało opisane przez Ann Oakley, autorkę terminu *gender* używanego do opisu społecznych klasyfikacji tego, co definiuje się jako *męskie* lub *kobiece* (termin został zapożyczony z pracy psychologa Roberta Stollera). Oakley twierdziła, że płeć biologiczna (różnice w budowie ciała) jest podstawą do przypisania osoby do konkretnej płci, twierdząc zarazem, że sposób rozumienia tego, czym jest płeć, zależy od kultury, w której odbywa się socjalizacja. Zdaniem Oakley, nauka ról płciowych rozpoczyna się już we wczesnym dzieciństwie poprzez wyrażane przez rodzinę oczekiwania zachowań *typowych* dla chłopców lub dziewczynek, a później rozwijana jest w środowisku rówieśników i w procesie edukacji^[72].

Teorie dotyczące ról płciowych

Część badaczy skłania się ku pogładowi, że cechy płci są konstruowane na zasadzie kontrastu, polaryzacji „kobiecy”–„męskiej”. Eric Walter Rothenbuhler uważa, że cechy uznawane za genetycznie przypisane kobiecie lub mężczyźnie wynikają z uwarunkowania kulturowego lub presji społecznej. Wiele cech rzekomo „kobiecych” i „męskich” i mających pochodzić z różnic biologicznych teoria *gender* uważa za ukształtowane w ramach wychowania i socjalizacji^[73].

Uchodzący za twórcę pojęcia ról płciowych John William Money przeprowadził eksperyment, który miał dowodzić, że bezpośrednio po urodzeniu rozwój psychoseksualny jest neutralny, a zainteresowania erotyczne i orientacja nie są zależne od genów oraz hormonów. Na wykształcenie roli płciowej miałyby wpływ wygląd właściwie wykształconych narządów płciowych. Przypadek nazwany John/Joana to wieloletni eksperyment na dziecku urodzonym jako chłopiec, któremu w wyniku nieprawidłowego zabiegu usuwania stulejki w efekcie błędu medycznego całkowicie zniszczono prącie. Pod wpływem sugestii Moneya dziecko zostało poddane zabiegom chirurgicznym polegającym na usunięciu jąder i wymodelowaniu sromu. Rodzice starali się wychowywać dziecko jako dziewczynkę. John Money przedstawiał doświadczenia jako sukces i potwierdzenie teorii o możliwości kształtowania roli płciowej niezależnie od płci genetycznej. Raporty z badań zostały opublikowane w roku 1972 – *Man and Woman, Boy and Girl* i 1975 – *Sexual Signatures: On Being a Man or Woman*. Treść raportów wpłynęła na teorię i praktykę w psychologii, socjologii oraz *women's study*^[74]. Jednakże wywiady przeprowadzone w latach 1994–1995 z pacjentem i jego rodziną nie potwierdziły sukcesu opisanego przez Moneya. Reimer odrzucił kobiecą tożsamość, cierpiał z powodu depresji i ostatecznie popełnił samobójstwo.

Judith Butler, twórczyni pojęcia performatywność płci, w książce *Undoing Gender* zauważyła, że oponenci teorii *gender* traktują przypadek Davida Reimera, jako dowód na słuszność teorii esencjalistycznej i pretekst do krytyki teorii *gender*^[75]. Zdaniem zwolenników teorii *gender* przypadek Reimera dowodzi tylko tego, że nie należy nikogo zmuszać do przyjęcia jakiegś tożsamości płciowej^[75]. Przypadek Reimera odgrywa ważną rolę dla ruchu osób interseksualnych, które protestują przeciwko operacjom korekcji płci dokonywanych na tych dzieciach, których genitalia mają niejednoznaczne cechy płciowe (ang. mixed genital attributes)^[75].

Część przeciwników teorii *gender* dowodzi, że część uzdolnień intelektualnych i manualnych, różnych dla różnych płci, przypisywanych przez teoretyków *gender* uwarunkowaniom kulturowym, pojawia się już w niemowlęctwie i wczesnym dzieciństwie, a nawet w życiu prenatalnym, gdy nie może być mowy o kulturowych

uwarunkowaniach^[76]. Zwracają też uwagę, że w krajach realizujących od lat programy równościowe, m.in. w Norwegii, w praktyce zawody pojmowane tradycyjnie jako *męskie*, nadal zdominowane są przez mężczyzn, a *kobiece* – przez kobiety^[76].

Według polskiego Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn pojęcie *gender* odnosi się głównie do równości płci, nie negując jednak różnic między kobietami i mężczyznami ani samego znaczenia płci biologicznej^[77].

Ideologie gender

Jednym z obszarów badawczych jest wpływ ideologii gender na różne elementy życia społecznego. Autorzy badań wyróżniają ideologie gender: tradycyjną, przejściową i egalitarną, wykazując, że poczucie uczciwości i jakości małżeństwa zależy od wyznawanej przez małżonków ideologii^[78]. Od przyjmowanej ideologii gender zależy także podział obowiązków domowych i związane z nim odczucie niesprawiedliwości. Odczuwanie niesprawiedliwości jest powiązane z egalitarną ideologią gender żon^[79]. Tradycyjna ideologia gender wiąże się z wykonywaniem bezpłatnych prac domowych przez kobiety i pracy zarobkowej poza domem przez mężczyzn. Odejście od tego modelu jest powiązane ze zwiększoną częstością rozpadu małżeństw^[80]. Badane są także zmiany ideologii gender w czasie^[81], a także ich zróżnicowanie geograficzne^[82].

Gender w antropologii

Ta sekcja od 2025-12 może zawierać twórczość własną lub niezweryfikowane informacje.

Pomóż Wikipedii poprawić artykuł na podstawie weryfikowalnych źródeł.

Dokładniejsze informacje o tym, co należy poprawić, być może znajdują się w [dyskusji tej sekcji](#).

Po wyeliminowaniu niedoskonałości należy usunąć szablon {{Dopracować}} z tej sekcji.

Opozycja kobieta-mężczyzna

Natura-kultura

Opozycja natura-kultura bazuje na strukturalistycznej perspektywie Claude Lévi-Straussa. Amerykańska antropolog kulturowa Sherry Ortner porównała opozycję *kobieta-mężczyzna* do opozycji *natura-kultura*. Kulturę określa ona jako proces wspólnego tworzenia, a następnie podtrzymywania systemu znaków służących do komunikacji (np. słów, symboli, artefaktów itp.). Za pomocą tego systemu znaków ludzkość dąży do opisanego i podporządkowania sobie przyrody, manipulując naturą dla własnych potrzeb i korzyści. Tego typu działalność opisująco-podporządkowująca identyfikowana jest z płcią męską, kojarzoną w większym stopniu z uczestnictwem w rozwoju kultury (twórczości, nauki itp.). Kobieta natomiast utożsamia się z *naturą*, ponieważ przez swoją fizjologię i funkcje rozrodcze jest bardziej zaangażowana w *życie gatunku*, czemu zmuszona jest poświęcić znacznie więcej swojego czasu. Ciało kobiety i jego funkcje pozwalają przypisać jej zatem role społeczne, które są niższe rangą. Tym samym Ortner ukazuje podrzędną rolę kulturową kobiet względem mężczyzn, w ramach której kobietom przypisywana jest podległość – tak samo jak podległa jest *natura* względem *kultury*^[83].

Domowe-publiczne

Powyższą opozycję można również odnieść do innej – *domowe* („prywatne”) – *publiczne*, omówionej zazwyczaj w perspektywie strukturalno-funkcjonalistycznej. Według literaturoznawczyni Michelle Rosaldo kobieta przyporządkowywana jest do sfery życia domowego, której głównym zadaniem jest zajmowanie się pracami domowymi: sprzątaniem, gotowaniem, wychowywaniem dzieci. Mężczyzna zaliczany jest do sfery publicznej (polityczno-prawnej), czyli do sfery społecznej; odpowiedzialny jest za kontakty ze światem i bezpieczeństwo rodziny, ponieważ z reguły zajmuje ważne funkcje rytualne bądź polityczne^[84].

Reprodukcja-produkcja

Opozycja *reprodukcja-produkcja* czerpie swoje założenia z marksistowskiej teorii płci kulturowej^[85], rozwijając teorie stosunków reprodukcji. Karol Marks używa tych kategorii do opisu jednolitego procesu społecznego, Friedrich Engels natomiast traktuje je jako dwa aspekty procesu produkcji społecznej – pomnażania środków materialnych i rozmnażania ludzi: Kobiety związane są z pojęciem reprodukcji: biologicznej (rozmnażanie biologiczne), społecznej (przedłużenie trwania systemów społecznych) i siły roboczej (codzienne utrzymanie siły roboczej). Wydawanie na świat potomstwa i „praca w domu” to główne czynności reprodukcyjne przypisywane kobietom, mężczyźni natomiast związani są z produkcją dóbr materialnych, czyli z wytwarzaniem towarów do obrotu ekonomicznego.

Teoria patriarchatu

Koncepcja patriarchatu według Sylvii Walby ukazuje męską dominację w różnych sferach: płatnej pracy, podziału prac domowych, seksualności, państwa i innych instytucji społeczeństwa obywatelskiego, głównie związanego z kulturą i męską przemocą. Ten system patriarchalnych relacji oddziałuje w zgodny sposób z systemem stosunków kapitalistycznych, choć czasem pozostają ze sobą w konflikcie:

Na przykład kapitalistyczny trend włączania kobiet do siły roboczej, szczególnie w czasach, gdzie brakowało rąk do pracy, jak było podczas dwóch wojen światowych, ponieważ w konflikcie z męskim pragnieniem utrzymania kobiety pod kontrolą poprzez ograniczanie jej sfery działalności do prac domowych

— Bradley Harriet, *Płeć* 2008:60-61

Następnie wyznaczyła przejście od patriarchatu prywatnego do publicznego; pierwszy odnosi się do kontrolowania przez mężczyzn pojedynczych kobiet wewnątrz rodziny, drugi natomiast miał zaowocować równością płci, co nie do końca udało się osiągnąć. Walby wprowadza również pojęcie *reżimu płci* odnoszące się na początku XX wieku do socjalizacji szkolenia w zakresie wykonywania czynności domowych.

Kontrowersje w Polsce

Tę sekcję należy dopracować:

przedstawiono sytuację tylko z polskiej perspektywy – sekcja powinna być przekrojowa.

Pomóż ją poprawić. Na stronie dyskusji mogą znajdować się pomocne komentarze.

Pod koniec 2012 roku w Polsce opublikowano obszernie przemówienie papieża Benedykta XVI, stanowiące podsumowanie roku w Kościele. W tym przemówieniu Benedykt XVI przypomniał wypowiedź Simone de Beauvoir:

Nikt nie rodzi się kobietą, tylko się nią staje.

On ne naît pas femme, on la devient.

— Simone de Beauvoir

Pikieta modlitewno–edukacyjna przeciwników ideologii gender na placu Zbawiciela w Warszawie (2014)

Odnosnie tych słów papież zauważył:

Te słowa dały podwaliny tego, co dzisiaj pod hasłem "gender" jest przedstawiane jako nowa filozofia seksualności. Płeć, zgodnie z tą filozofią, nie jest już pierwotnym faktem natury, który człowiek musi przyjąć i osobiście wypełnić sensem, ale rolą społeczną, o której decyduje się autonomicznie, podczas gdy dotychczas decydowało o tym społeczeństwo.

— Benedykt XVI, *Papieskie przemówienie podczas przedświątecznego spotkania z kardynałami z Kurii Rzymskiej*^[86]

Teoria ta, zdaniem papieża, zawiera "głęboki błąd" i pobudza człowieka zaprzeczać swojej własnej naturze^[86].

Michał Kleiber, w latach 2007–2015 prezes Polskiej Akademii Nauk, w latach 2006–2010 doradca prezydenta Lecha Kaczyńskiego^[87], w wywiadzie radiowym uznał, że „zamiana nauki w ideologię jest szkodliwa”. Zachęcając do dalszych studiów nad płcią kulturową skrytykował „pochopte przenoszenie powstających teorii na grunt społeczny”^[88].

Krytycznie przez członków Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN został oceniony poradnik dla nauczycieli przedszkolnych „Równościowe przedszkole. Jak uczynić wychowanie przedszkolne wrażliwym na płęć”^[89] napisany przez Annę Dzierzgowską, Joannę Piotrowską i Ewę Rutkowską z Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej (poradnik jest w mediach określany jako „program”)^{[90][91]}. W konkluzji opinii autorstwa dr hab. Józefy Bałachowicz na temat tego opracowania zostało ono określone jako „w wielu miejscach sprzeczne z założeniami edukacji dziecka”. W opinii tej stwierdzono też, że wbrew Standardom edukacji seksualnej w Europie WHO „W przedstawionym programie zdecydowanie brak jest skierowania należytej uwagi na umacnianie własnej tożsamości płciowej dzieci.”^[92]. W liście otwartym 41 organizacji pozarządowych skierowanym do przewodniczącego Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, profesora pedagogiki Bogusława Śliwerskiego opinia na temat programu została skrytykowana, a jej autorce zarzucono nieuczciwość i manipulację^[93]. Przewodniczący Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN zwrócił uwagę, że kierowana przez niego instytucja nie zajmuje się kwestiami ideologicznymi. Opinii poradnika dokonano na prośbę, a przedstawiony poradnik został sfinansowany ze środków publicznych. Profesor podkreślił także, że pracownicy KNP PAN nie sporządzają recenzji zgodnych z oczekiwaniami jakichkolwiek organizacji.

Środowiska o charakterze chrześcijańskim (określane przez oponentów jako fundamentalistyczne^[94]) i pravicowe negują „teorię gender”, i starają się stawiać opór wobec polityki antydyskryminacyjnej Unii Europejskiej^[94], przypisując „teorii gender” zrównywanie mężczyzn i kobiet wbrew fundamentalnym różnicom biologicznym, likwidację tożsamości płciowej, znoszenie tego, co zwolennicy teorii gender nazywają „przymusową heteroseksualnością”, a także nadmierną seksualizację dzieci i młodzieży^[95] oraz szkodenie rodzinie^[96]. Polski arcybiskup Józef Michalik oskarżył wszechobecną pornografię oraz promocję „ideologii gender” o powodowanie zachowań pedofilnych u dorosłych^[97].

W Polsce sprzeciw części rodziców wywołał projekt „Szczęśliwa 15”, realizowany w przedszkolach w Rybniku. Rodziców zaniepokoiły powtarzające się pytania dzieci powracających z przedszkoli, między innymi dotyczące ubierania się chłopców w sukienki^[42]. Część rodziców zrezygnowała z udziału ich dzieci w projekcie, co spowodowało skreślenie ich dzieci z listy wychowanków przez dyrekcję przedszkola^[42]. Projekt ma według zwolenników na celu uczenie dzieci, że kobiety i mężczyźni mają równe prawa^[98]. Przeciwnicy oskarżają projekt o „propagowanie ideologii gender”, która „podważa wartość, funkcje i prawa rodziny, stwarzając zagrożenie dla tożsamości człowieka”^[99].

W liście do katolików na pierwszą niedzielę adwentu 2013 episkopat rzymskokatolicki Słowacji dokonał krytyki gender stwierdzając iż „ideologia gender jest gorsza od ateizmu”^[100], natomiast w liście do wiernych na Niedzielę Świętej Rodziny 29 grudnia 2013 episkopat rzymskokatolicki Ukrainy przestrzegł przed katastrofalnymi konsekwencjami ideologii gender jako teorii sprzecznej z Bożym planem i prawem naturalnym^{[101][102]}. Z tej samej okazji list pasterski Episkopatu Polski w Polsce dotyczył kwestii gender^[103]. Biskupi są zdania, że „gender jest ideologią o marksistowskich korzeniach”, która „promuje zasady całkowicie sprzeczne z rzeczywistością i tradycyjnym pojmowaniem natury człowieka” i napisali, że jej „niebezpieczeństwo” wynika „z głęboko destrukcyjnego charakteru zarówno wobec osoby, jak i relacji międzyludzkich, a więc całego życia społecznego”^[104]. W odpowiedzi na list, Barbara Limanowska, współtwórczyni La Strady i konsultantka ONZ i OBWE w dziedzinie przeciwdziałania handlowi ludźmi, praw kobiet i polityki genderowej, stwierdziła, że gender nie jest ideologią, a teorią naukową^[105], a Agnieszka Kozłowska-Rajewicz, pełnomocnik rządu ds. równego traktowania, podkreśliła, że określenie „ideologia gender” jest „terminem wymyślonym przez Kościół” i stanowi wroga, „który po prostu nie istnieje”^[106].

Według raportu *European Parliamentary Forum for Sexual and Reproductive Rights*^[107], w latach 2009–2018 Fundacja Lux Veritatis wydała 83 miliony euro na „działalność przeciw gender” [sic]: czwarte miejsce na liście sponsorów^[108].

Zobacz też

	Zobacz multimedia związane z tematem: <i>Gender</i> (https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Gender?uselang=pl)
	Zobacz kolekcję cytatów <i>Gender</i> w Wikicytatach
	Zobacz hasło <i>gender</i> w Wikisłowniku

- agenderyzm
- brak tożsamości rodzajowych

- gender mainstreaming
- gender studies
- genderyzm
- machismo
- niebinarność
- postgenderyzm
- równość płci
- transgenderyzm

Przypisy

1. Wanda Czarnota: Słownik teorii żywej kultury (<http://ozkultura.pl/wpis/3757/5>). [dostęp 2014-12-07].
2. *gender* – DobrySłownik.pl – słownik języka polskiego i poradnia językowa (<https://dobrysłownik.pl/słowo/gender/119022/>) [online], DobrySłownik.pl [dostęp 2019-04-14].
3. *Słowo roku 2013 – gender* (<http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/slowo-roku-2013/>) [online], Słowa na czasie, 12 listopada 2015 [dostęp 2019-04-14] (pol.).
4. *gender* – Słownik języka polskiego PWN (<https://sjp.pwn.pl/sjp/;2559039>) [online], sjp.pwn.pl [dostęp 2019-04-14] (pol.).
5. Mary Holmes: *What is Gender?: Sociological Approaches* (<http://books.google.pl/books?id=xH3BgYytlEsC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>). London: Sage, 2007, s. 2–3.
6. Gender, women and health (<http://www.who.int/gender/whatisgender/en/>). WHO. [dostęp 2013-05-25]. (ang.).
7. WHO | Gender (<http://www.who.int/gender-equity-rights/understanding/gender-definition/en/>) [online], WHO [dostęp 2019-04-14].
8. *Gender: definitions* (<http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/gender/gender-definitions>) [online], www.euro.who.int, 14 kwietnia 2019 [dostęp 2019-04-14] (ang.).
9. Money J. *Hermaphroditism, gender and precocity in hyperadrenocorticism: psychologic findings*. „Bull Johns Hopkins Hosp”. 96 (6), s. 253–264, June 1955. PMID: 14378807 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14378807>). (ang.).
10. David Haig. *The Inexorable Rise of Gender and the Decline of Sex: Social Change in Academic Titles, 1945–2001*. „Archives of Sexual Behavior”. 33 (2), s. 87–96, 2004. DOI: 10.1023/B:ASEB.0000014323.56281.0d (<https://doi.org/10.1023/B:ASEB.0000014323.56281.0d>). ISSN 0004-0002 (<http://worldcat.org/issn/0004-0002>). PMID: 15146141 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15146141>).
11. Katarzyna Leszczyńska, Agata Dziuban. *Pomiędzy esencjalizmem a konstruktywizmem. płęć (kulturowa) w refleksji teoretycznej socjologii – przegląd koncepcji* (http://www.academia.edu/7747505/Pomi%C4%99dzy_esencjalizmem_a_konstruktywizmem._P%C5%82e%C4%87_kulturowa_w_refleksji_teoretycznej_socjologii_przegl%C4%85d_koncepcji). „Studia Humanistyczne AGH”. Tom 11/2, s. 14, (2012). Wydawnictwa AGH, Kraków. ISSN 2084-3364 (<http://worldcat.org/issn/2084-3364>). [dostęp 2014-11-20].
12. Michał Wyrostkiewicz, *Teoria gender w świetle antropologii personalistycznej* (https://www.academia.edu/4201439/Teoria_gender_w_%C5%9Bwietle_antropologii_personalistycznej) [online] [dostęp 2019-04-14] (ang.).

13. Katarzyna Leszczyńska, Agata Dziuban. *Pomiędzy esencjalizmem a konstruktywizmem. płeć (kulturowa) w refleksji teoretycznej socjologii – przegląd koncepcji* (http://www.academia.edu/7747505/Pomi%C4%99dzy_esencjalizmem_a_konstruktywizmem._P%C5%82e%C4%87_kulturowa_w_refleksji_teoretycznej_socjologii_przegl%C4%85d_koncepcji). „Studia Humanistyczne AGH”. Tom 11/2, s. 13,16, (2012). Wydawnictwa AGH, Kraków. ISSN 2084-3364 (<http://worldcat.org/issn/2084-3364>). [dostęp 2014-11-20].
14. Anna Burzyńska: Gender i queer (<http://fundusz.org/images/12Serock/slodkowski-2.pdf>). w: Teorie literatury XX wieku, nr 1, rozdz. XIII, (2006); s. 445–446. [dostęp 2014-11-24].
15. Magdalena Grabowska: Od „gender” do „transgender”: ewolucja kategorii płci społeczno-kulturowej w naukach społecznych i prawie międzynarodowym; s. 5 (https://web.archive.org/web/20140305191423/http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Seminaria/od_gender_do_transgender_magda_grabowska.pdf). [dostęp 2014-11-20]. [zarchiwizowane z tego adresu (http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Seminaria/od_gender_do_transgender_magda_grabowska.pdf) (2014-03-05)]].
16. Katarzyna Leszczyńska, Agata Dziuban. *Pomiędzy esencjalizmem a konstruktywizmem. płeć (kulturowa) w refleksji teoretycznej socjologii – przegląd koncepcji* (http://www.academia.edu/7747505/Pomi%C4%99dzy_esencjalizmem_a_konstruktywizmem._P%C5%82e%C4%87_kulturowa_w_refleksji_teoretycznej_socjologii_przegl%C4%85d_koncepcji). „Studia Humanistyczne AGH”. Tom 11/2, s. 16, 2012. Wydawnictwa AGH, Kraków. ISSN 2084-3364 (<http://worldcat.org/issn/2084-3364>).
17. Wiktor Dynarski, *Analiza wybranych badań nad płciowością Piotra Własta z perspektywy transgender studies* (https://www.academia.edu/3646878/Analiza_wybranych_bada%C5%84_nad_p%C5%82ciowo%C5%9Bci%C4%85_Piotra_W%C5%82asta_z_perspektywy_transgender_studies), Uniwersytet Warszawski, 2011, s. 27.
18. Zbyszko Melosik: *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant* (http://web.archive.org/web/20150426110830/http://stuff.bezkartek.pl/stuff/samples/Tozsamosc_cialo_i_wladza_w_kulturze_instant-1373028941660.pdf). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010, s. 9–10. ISBN 978-83-7850-235-7.
19. Iwona Chmura-Rutkowska. *Płeć jako „tatuaz permanentny”*. (w:) *Blondyna na motorze, czyli wizerunek kobiety w „Playboyu”* (http://www.academia.edu/1840015/Chmura-Rutkowska_I._Blondyna_na_motorze_czyli_wizerunek_kobiety_w_Playboyu_Rocznik_Pedagogiczny_vol_24_2001_s._243-256). „Rocznik Pedagogiczny”. 24, s. 245–246, 2001. Kampania Przeciw Homofobii. ISSN 0137-9585 (<http://worldcat.org/issn/0137-9585>).
20. Agnieszka Gromowska-Melosik: Pedagogika rodzaju (gender). W: Bogusław Śliwerski: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. T. 4 Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010, s. 200. ISBN 978-83-7489-291-9.
21. Katarzyna Dułak: Społeczno-kulturowe założenia na temat płci. W: Katarzyna Dułak, Jan Świerszcz: *Przemoc i uwłasnowolnienie. Wsparcie psychologiczne dla osób LGBTQ* (http://www.kph.org.pl/publikacje/przemoc_i_uwlasnowolnienie_net.pdf). Warszawa: Kampania Przeciw Homofobii, 2013, s. 76–77. ISBN 978-83-933619-1-5.
22. Justyna Spychalska-Stasiak. *Konstruowanie wiedzy naukowej o fenomenie ludzkiej płci* (<http://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/550/Justyna%20Spychalska-Stasiak%20Konstruowanie%20wiedzy%20naukowej%20o%20fenomenie%20ludzkiej%20plci.pdf?sequence=1>). „Przegląd Pedagogiczny”. 2 [10], s. 47–48, 2009. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.
23. Marek Woszczek: Czym jest teologia queer? (<http://homiki.pl/index.php/2012/11/czym-jest-teologia-queer/>). [dostęp 2014-11-24].
24. Agnieszka Gromowska-Melosik: Sukces edukacyjno-zawodowy i problem maskulinizacji kobiet. W: Zbyszko Melosik, Agnieszka Gromowska-Melosik: *Tożsamość w społeczeństwie współczesnym: pop-kulturowe (re)interpretacje* (http://web.archive.org/web/20161221013218/http://impulsoficyna.com.pl/pliki/repozytorium/Gromowska-Melosik_Tozsamosc_w_spoleczenstwie_wspolczesnym_pop-kulturowe_reinterpretacje.pdf). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2012, s. 72. ISBN 978-83-7587-954-4.

25. Monika Szczepaniak. *Libido dominandi. Męski habitus w świetle teorii socjologicznych* (<http://www.nowakrytyka.pl/spip.php?article328>). „Nowa Krytyka”, 2010.
26. Katarzyna Serafińska. *Duchy przeszłości w debacie nad płcią przedszkolaków, cz. 2* (<http://codzien.nikfeministyczny.pl/dr-serafinska-duchy-przeslosci-debacie-nad-plcia-przedszkolakow-cz-2/>). „Codziennik Feministyczny”, 2014.
27. Olga Płachotnik. *Niewiarygodne przygody teorii gender na Ukrainie* (<https://archive.is/20141126175131/http://kulturaenter.pl/niewiarygodne-przygody-teorii-gender-na-ukrainie/2012/05/>). „Krytyka”. nr 9-10, 2011.
28. Katarzyna Leszczyńska, Agata Dziuban. *Pomiędzy esencjalizmem a konstruktywizmem. płęć (kulturowa) w refleksji teoretycznej socjologii – przegląd koncepcji* (http://www.academia.edu/7747505/Pomi%C4%99dzy_esencjalizmem_a_konstruktywizmem._P%C5%82e%C4%87_kulturowa_w_refleksji_teoretycznej_socjologii_przegl%C4%85d_koncepcji). „Studia Humanistyczne AGH”. Tom 11/2, s. 19, 2012. Wydawnictwa AGH, Kraków. ISSN 2084-3364 (<http://worldcat.org/issn/2084-3364>).
29. Konstruowanie wiedzy o kobietach. Kobiecość i męskość jako kategorie społeczno-kulturowe. W: Ewa Kępa: *Historie wydobyte z cienia: autobiograficzne relacje starszych kobiet* (http://images.nexto.pl/upload/sklep/universitas/ebook/historie_wydobyte_z_cienia-kepa_ewa-universitas/public/historie_wydobyte_z_cienia-universitas-demo.pdf). Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, 2012, s. 17–19. ISBN 978-83-242-1853-0.
30. Emilia Łyczba: „Ubrani w płęć” – nowe podejście do płci w psychologii? (https://web.archive.org/web/20160602003716/http://bon.edu.pl/media/book/pdf/Ubrani_w_plec_-_nowe-EL.pdf). w: *Młoda Psychologia*, t.1, (2012); s. 549–550. [dostęp 2014-11-24]. [zarchiwizowane z tego adresu (http://bon.edu.pl/media/book/pdf/Ubrani_w_plec_-_nowe-EL.pdf) (2016-06-02)]].
31. Agnieszka Zembrzuska, *Problem ‘ślepoty rodzajowej’ w filozofii Michela Foucault* (https://archive.is/20141126175116/http://www.ekologiasztuka.pl/seminarium.foucault/articles.php?article_id=34) [online], 2006 [zarchiwizowane z adresu (http://www.ekologiasztuka.pl/seminarium.foucault/article_s.php?article_id=34) 2014-11-26].
32. Ewa Michalska, *Proces cywilizowania ciała. Ciało jako konstrukt społeczno-kulturowy. [w:] Zaburzenia odżywiania – trajektoria choroby* (http://www.academia.edu/4174400/Zaburzenia_od%C5%BCywiania-_trajektoria_choroby) [online], 2013, s. 9–12.
33. Techniki osiągania statusu płci w przypadku osoby o niejednoznacznych cechach płciowych. Agnes, naturalna, normalna kobieta. W: Harold Garfinkel: *Studia z etnometodologii* (<http://filspol.files.wordpress.com/2013/03/h-garfinkel-techniki-osiagania-statusu-plci.pdf>). PWN, 2007, s. 150–151, seria: Biblioteka Socjologiczna. ISBN 978-83-01-15284-0.
34. Barbara Dobrzańska: *Dyskryminacja kobiet na płaszczyźnie językowej* (<https://archive.is/20141101225522/www.pdfio.net/k-2356000.html>). Uniwersytet Wrocławski. [dostęp 2014-11-25].
35. Ewa Michalska, *Kształtowanie binarnych podziałów między płciami w skali makrospołecznej iw ujęciu jednostkowym (na poziomie procesów biograficznych), [w:] Zaburzenia odżywiania – trajektoria choroby* (http://www.academia.edu/4174400/Zaburzenia_od%C5%BCywiania-_trajektoria_choroby) [online], 2013, s. 16–18.
36. Olga Wadowska. *Feminizm, Rambo i reklamy, czyli o mistyce męskości i jej kryzysie* (<http://issuu.com/fabularie/docs/fabularie-nr4-issuu>). „Fabularie. Kultura: stan najnowszy”. 2 (4), s. 53, 55, 2014. Bydgoska Fundacja Wolnej Myśli. ISSN 2300-7281 (<http://worldcat.org/issn/2300-7281>).
37. Renata Bizek-Tatara: *Męskość hegemonialna w powieści „Śmiech Laury” Françoise Mallet-Joris*. W: Magdalena Dąbrowska, Andrzej Radomski: *Męskość jako kategoria kulturowa. Praktyki męskości* (https://www.academia.edu/4425909/Meskosc_jako_kategoria_kulturowa). Lublin: Portal Wiedza i Edukacja, 2010, s. 140–147. ISBN 978-83-61546-08-5.
38. Zbyszko Melosik: *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant* (http://web.archive.org/web/20150426110830/http://stuff.bezkartek.pl/stuff/samples/Tozsamosc_cialo_i_wladza_w_kulturze_instant-1373028941660.pdf). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010, s. 10–11. ISBN 978-83-7850-235-7.

39. Anna Burzyńska: Gender i queer (<http://fundusz.org/images/12Serock/slodkowski-2.pdf>). w: Teorie literatury XX wieku, nr 1, rozdz. XIII, (2006); s. 455–457. [dostęp 2014-11-24].
40. Magdalena Grabowska: Od „gender” do „transgender”: ewolucja kategorii płci społeczno-kulturowej w naukach społecznych i prawie międzynarodowym; s. 24 (https://web.archive.org/web/20140305191423/http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Seminaria/od_gender_do_transgender_magda_grabowska.pdf). [dostęp 2014-11-24]. [zarchiwizowane z tego adresu (http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Seminaria/od_gender_do_transgender_magda_grabowska.pdf) (2014-03-05)].
41. Marta Lichy: „A Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród nas (...) Wszystko przez Nie się stało; a bez Niego nic się nie stało, [z tego] co się stało” (J 1,14; 3-6), czyli queer theory w walce o wolność. W: Krystyna Kujawińska Courtney, Monika Sosnowska: *Kultura spod znaku gender* (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3489/Kultura%20spod%20znaku%20gender.pdf?sequence=1&isAllowed=y>). Łódź: Uniwersytet Łódzki, 2013, s. 59. ISBN 978-83-937506-0-3.
42. Gender w rybnickim przedszkolu: zbuntowani rodzice przerywają milczenie (<http://www.pch24.pl/gender-w-rybnickim-przedszkolu--zbuntowani-rodzice-przerywaja-milczenie,19524,i.html>), pch24.pl, 30.11.2013.
43. Ewa Michalska, *Proces cywilizowania ciała. Ciało jako konstrukt społeczno-kulturowy*. [w:] *Zaburzenia odżywiania – trajektoria choroby* (http://www.academia.edu/4174400/Zaburzenia_od%20C5%BCywiania-_trajektoria_choroby) [online], 2013, s. 11–12.
44. Judith Butler: Akty performatywne a konstrukcja płci kulturowej.. W: Mieczysław Dąbrowski, Robert Pruszczyński: *Lektury inności. Antologia*. Warszawa: Dom wydawniczy Elipsa, 2007, s. 25–36. ISBN 978-83-7587-954-4.
45. Marta Lichy: „A Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród nas (...) Wszystko przez Nie się stało; a bez Niego nic się nie stało, [z tego] co się stało” (J 1,14; 3-6), czyli queer theory w walce o wolność. W: Krystyna Kujawińska Courtney, Monika Sosnowska: *Kultura spod znaku gender* (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3489/Kultura%20spod%20znaku%20gender.pdf?sequence=1&isAllowed=y>). Łódź: Uniwersytet Łódzki, 2013, s. 59–60. ISBN 978-83-937506-0-3.
46. Równość płci – rzeczywistość postulowana czy stan osiągnięty?. W: Maria Solarska: *S/przeciw-historia. Wymiar krytyczny historii kobiet*. (http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/Solarska_2011_rozdz2.pdf). Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Epigram, 2011, s. 87–88. ISBN 978-83-61231-48-6.
47. Wojciech Harpula: Transseksualiści przerywają milczenie (<http://wiadomosci.onet.pl/prasa/transseksualisci-przerywaja-milczenie/mge4p>). 2007-05-13. [dostęp 2014-11-24].
48. Emilia Łyczba: „Ubrani w płec” – nowe podejście do płci w psychologii? (https://web.archive.org/web/20160602003716/http://bon.edu.pl/media/book/pdf/Ubrani_w_plec_-_nowe-EL.pdf). w: *Młoda Psychologia*, t.1, (2012); s. 550. [dostęp 2014-11-24]. [zarchiwizowane z tego adresu (http://bon.edu.pl/media/book/pdf/Ubrani_w_plec_-_nowe-EL.pdf) (2016-06-02)].
49. Jacek Kochanowski: Czy gej jest mężczyzną? Przyczynki do teorii postpłciowości. W: Małgorzata Radkiewicz: *Gender. Konteksty* (http://web.archive.org/web/20141224144429/http://bon.edu.pl/media/book/pdf/Gender_Konteksty-MR.pdf). Kraków: Rabid, 2004, s. 110. ISBN 83-88668-86-2.
50. Natalia Mazur: Nieoczekiwany efekt „antygenderowej” kampanii kościoła (https://archive.is/20141120062556/m.poznan.gazeta.pl/poznan/1,106517,15249045,Nieoczekiwany_efekt_antygenderowej_kampanii_kosciola.html). [w:] *Gazeta Wyborcza. Poznań* [on-line]. Agora S.A, 2014-01-10. [dostęp 2014-11-26].
51. Karolina Ślusarczyk: Dzieci nieokreślonej płci (<http://dziecisawazne.pl/dzieci-nieokreślonej-plci/>). [w:] *Dzieci są ważne* [on-line]. 2013. [dostęp 2014-11-26].
52. Mit #29. Mężczyźni i kobiety komunikują się na zupełnie różne sposoby. W: Scott Lilienfeld, et al.: *50 wielkich mitów psychologii popularnej*. Warszawa: CiS, 2011, s. 237–238. ISBN 978-83-61710-03-5.

53. Janet Hyde. *The Gender Similarities Hypothesis* (<http://www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-606581.pdf>). „American Psychologist”. 60 (6), s. 581–592, 2005. DOI: 10.1037/0003-066X.60.6.581 (<https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.6.581>).
54. Judith Hall. *Gender Effects in Decoding Nonverbal Cues* (http://www.communicationcache.com/uploads/1/0/8/8/10887248/gender_effects_in_decoding_nonverbal_cues.pdf). „Psychological Bulletin”. 85 (4), s. 845–857, 1978.
55. Deborah Cameron: *The Myth of Mars and Venus* (<https://www.google.pl/books?id=6KzLB3BLynsC&lpg=PR7&ots=bpG3EWEx3G&dq=The%20myth%20of%20Mars%20and%20Venus&lr&hl=pl&pg=PR7#v=onepage&q&f=false>). Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-921447-1.
56. Nick Yee, Jeremy Bailenson. *The Proteus Effect: The Effect of Transformed Self-Representation on Behavior*. „Human Communication Research”. 33 (3), s. 271–290, 2007. DOI: 10.1111/j.1468-2958.2007.00299.x (<https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2007.00299.x>).
57. Laurie Rudman, Peter Glick: *Social Psychology of Gender* (<https://books.google.pl/books?id=i13H6d1rgLMC&lpg=PA38&dq=the%20social%20psychology%20of%20gender%20glick&hl=pl&pg=PA38#v=onepage&q&f=false>). Guilford Press, 2012. ISBN 978-1-4625-0906-5.
58. Rebeca Young, Evan Balaban. *Psychoneuroendocrinology: The Female Brain by Louann Brizentine* (<http://itre.cis.upenn.edu/~myl/YoungBalabanBrizentine.pdf>). „Nature”. 443, s. 634, 2006. DOI: 10.1038/443634a (<https://doi.org/10.1038/443634a>).
59. Cordelia Fine: *Delusions of Gender: The Real Science Behind Sex Differences* (<https://books.google.pl/books?id=JbdkAgAAQBAJ&lpg=PT16&dq=delusions%20of%20gender&hl=pl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>). Icon Books, 2005. ISBN 978-1-84831-396-5.
60. Katherine Bishop, Douglas Wahlsten. *Sex Differences in the Human Corpus Callosum: Myth or Reality?* (<http://gormanlab.ucsd.edu/courses/files/psy222/Bishop.pdf>). „Neuroscience & Biobehavioral Reviews”. 21 (5), s. 581–601, 1997. DOI: 10.1016/S0149-7634(96)00049-8 ([https://doi.org/10.1016/S0149-7634\(96\)00049-8](https://doi.org/10.1016/S0149-7634(96)00049-8)).
61. Iris E.C. Sommer, André Aleman, Anke Bouma, René S. Kahn. *Do women really have more bilateral language representation than men? A meta-analysis of functional imaging studies* (<https://academic.oup.com/brain/article/127/8/1845/297528>). „Brain”. 127 (8), s. 1845–1852, 2004-08-01. DOI: 10.1093/brain/awh207 (<https://doi.org/10.1093/brain/awh207>). ISSN 0006-8950 (<http://worldcat.org/issn/0006-8950>). PMID: 15240433 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15240433>). [dostęp 2015-09-22]. (ang.).
62. Iris E. Sommer, André Aleman, Metten Somers, Marco P. Boks i inni. *Sex differences in handedness, asymmetry of the Planum Temporale and functional language lateralization* (<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0006899308000401>). „Brain Research”. 1206, 2008-01-01. DOI: 10.1016/j.brainres.2008.01.003 (<https://doi.org/10.1016/j.brainres.2008.01.003>). [dostęp 2015-09-22].
63. Mikkel Wallentin. *Putative sex differences in verbal abilities and language cortex: A critical review* (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0093934X08000953>). „Brain and Language”. 108 (3), s. 175–183, 2009-03-01. DOI: 10.1016/j.bandl.2008.07.001 (<https://doi.org/10.1016/j.bandl.2008.07.001>). [dostęp 2015-09-22].
64. Rosalind Barnett, Caryl Rivers: *Same Difference: How Gender Myths Are Hurting Our Relationships, Our Children, and Our Jobs* (<https://books.google.pl/books?id=OiZi95n89bUC&lpg=PP1&dq=Same%20difference%3A%20How%20gender%20myths%20are%20hurting%20our%20relationships%2C%20our%20children%2C%20and%20our%20jobs&hl=pl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>). Basic Books, 2009. ISBN 978-0-7867-3789-5.
65. Eileen Luders, Arthur W. Toga, Paul M. Thompson. *Why size matters: Differences in brain volume account for apparent sex differences in callosal anatomy: The sexual dimorphism of the corpus callosum* (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1053811913009762>). „NeuroImage”. 84, s. 820–824, 2014-01-01. DOI: 10.1016/j.neuroimage.2013.09.040 (<https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2013.09.040>). PMID: 24064068 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24064068>). PMCID: PMC3867125 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3867125/>). [dostęp 2015-09-22].

66. Anne Fausto-Sterling: *Myths of Gender: Biological Theories about Women and Men* (<https://books.google.pl/books?id=kYw7ZZzCqNYC&lpg=PA208&dq=science%20and%20gender%20bleier&hl=pl&pg=PA208#v=onepage&q&f=false>). Basic Books, 2008. ISBN 978-0-7867-2390-4.
67. Hugh Lytton, David M. Romney. *Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis*. (<http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/0033-2909.109.2.267>). „Psychological Bulletin”. 109 (2), 1991-01-01. DOI: 10.1037/0033-2909.109.2.267 (<https://doi.org/10.1037/0033-2909.109.2.267>). [dostęp 2015-09-22].
68. Lorraine Evans, Kimberly Davies, *No Sissy Boys Here: A Content Analysis of the Representation of Masculinity in Elementary School Reading Textbooks*, „Sex Roles”, 42 (3), 2000, s. 255–270, DOI: 10.1023/A:1007043323906 (<https://dx.doi.org/10.1023%2FA%3A1007043323906>) (ang.).
69. Hannah-Hanh D. Nguyen, Ann Marie Ryan. *Does stereotype threat affect test performance of minorities and women? A meta-analysis of experimental evidence*. (<http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/a0012702>). „Journal of Applied Psychology”. 93 (6), 2008-01-01. DOI: 10.1037/a0012702 (<https://doi.org/10.1037/a0012702>). [dostęp 2015-09-22].
70. Mary Holmes: *What is Gender?: Sociological Approaches* (<http://books.google.pl/books?id=xH3BgYytIEsC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>). London: Sage, 2007, s. 5.
71. Mary Holmes: *What is Gender?: Sociological Approaches* (<http://books.google.pl/books?id=xH3BgYytIEsC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>). London: Sage, 2007, s. 41–42.
72. Mary Holmes: *What is Gender?: Sociological Approaches* (<http://books.google.pl/books?id=xH3BgYytIEsC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>). London: Sage, 2007, s. 42–43.
73. „Skoro oczekuje się od nas – przynajmniej we współczesnych kulturach Zachodu – że będziemy tacy, jak wskazuje na to nasze zachowanie, odgrywana rola nakłada na nas taki obowiązek. Jeżeli zatem nauczyciel niezmiennie oferuje dziewczętom rolę tych, które nie umieją lub nie lubią matematyki, ale są ładne, czarujące i grzeczne, chłopcom natomiast – rolę nieokrzesanych, głośnych i niegrzecznych, lecz wykazujących się bystrością – to prawdopodobnie tacy właśnie będą.”, Eric Walter Rothenbuhler: *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*. 1998/2003, s. 90.
74. Diamond M, Sigmundson HK. *Sex reassignment at birth. Long-term review and clinical implications* (<http://www.hawaii.edu/PCSS/biblio/articles/1961to1999/1997-sex-reassignment.html>). „Arch Pediatr Adolesc Med”. 151 (3), s. 298–304, marzec 1997. DOI: 10.1001/archpedi.1997.02170400084015 (<https://doi.org/10.1001/archpedi.1997.02170400084015>). PMID: 9080940 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9080940>).
75. Judith Butler: *Undoing Gender*. Routledge, 2004, s. 57–74. ISBN 978-0415969239.
76. Dagmara Kamińska, *Płeć kulturowa nie istnieje!* (<http://wsumie.pl/rodzina/83376-plec-kulturowa-nie-istnieje>)
77. Oświadczenie w sprawie nieprawdziwych interpretacji pojęcia gender (<https://web.archive.org/web/20141220140805/http://rownetraktowanie.gov.pl/aktualnosci/oswiadczenie-w-sprawie-nieprawdziwych-interpretacji-pojecia-gender>). Pełnomocnik Rządu do spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn, 2013. [zarchiwizowane z tego adresu (<http://rownetraktowanie.gov.pl/aktualnosci/oswiadczenie-w-sprawie-nieprawdziwych-interpretacji-pojecia-gender>) (2014-12-20)].
78. Yoav Lavee, Ruth Katz. *Division of Labor, Perceived Fairness, and Marital Quality: The Effect of Gender Ideology*. „Journal of Marriage and Family”. 64 (1), s. 27–39, 2002. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2002.00027.x (<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00027.x>). ISSN 0022-2445 (<http://worldcat.org/issn/0022-2445>).
79. T.N. Greenstein. *Gender Ideology and Perceptions of the Fairness of the Division of Household Labor: Effects on Marital Quality*. „Social Forces”. 74 (3), s. 1029–1042, 1996. DOI: 10.1093/sf/74.3.1029 (<https://doi.org/10.1093/sf/74.3.1029>). ISSN 0037-7732 (<http://worldcat.org/issn/0037-7732>).
80. Theodore N. Greenstein. *Gender Ideology, Marital Disruption, and the Employment of Married Women* (<https://www.jstor.org/stable/353814>). „Journal of Marriage and Family”. 57 (1), s. 31–42, 1995.

81. Karin L. Brewster, Irene Padavic. *Change in Gender-Ideology, 1977-1996: The Contributions of Intracohort Change and Population Turnover*. „Journal of Marriage and Family”. 62 (2), s. 477–487, 2000. DOI: [10.1111/j.1741-3737.2000.00477.x](https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00477.x) (<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00477.x>). ISSN 0022-2445 (<http://worldcat.org/issn/0022-2445>).
82. Elisha P. Renne. *Gender Ideology and Fertility Strategies in an Ekiti Yoruba Village*. „Studies in Family Planning”. 24 (6), s. 343, 1993. DOI: [10.2307/2939244](https://doi.org/10.2307/2939244) (<https://doi.org/10.2307/2939244>). ISSN 0039-3665 (<http://worldcat.org/issn/0039-3665>).
83. Czy kobieta ma się tak do mężczyzny, jak „natura” do „kultury”? (<http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/0064ortner.pdf>)
84. Michelle Rosado: *Women, Culture and Society*. 1974, s. 24.
85. Friedrich Engels, Ernest Untermann, *The Origin of the Family, Private Property and the State*, London: Routledge, 18 listopada 2021, s. 217–223, DOI: [10.4324/9781003003595-17](https://doi.org/10.4324/9781003003595-17) (<https://doi.org/10.4324/9781003003595-17>), ISBN 978-1-003-00359-5.
86. Benedykt XVI zdecydowanie sprzeciwia się „nowej filozofii seksualności”. „Oczywisty jest głęboki błąd tej teorii” (<https://wpolityce.pl/polityka/147099-benedykt-xvi-zdecydowanie-sprzeciwia-sie-nowej-filozofii-seksualnosci-oczywisty-jest-gleboki-blad-tej-teorii>). wPolityce.pl. [dostęp 2023-01-26].
87. Nota biograficzna na stronie prezydent.pl (<https://archive.is/Xoe42>). [dostęp 2018-11-28].
88. Szef PAN o gender: ideologizacja nauki jest szkodliwa (<http://www.polskieradio.pl/9/299/Artykul/1024760,Szef-PAN-o-gender-ideologizacja-nauki-jest-szkodliwa>). [dostęp 2014-02-13].
89. Eksperci PAN: programowi „Równościowe przedszkola” powinna się przyjrzeć NIK (http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15314662,Eksperci_PAN_programowi_Rownosciowe_przedszkola_.html). gazeta.pl, 2014-01-22. [dostęp 2018-11-28].
90. Autorki poradnika o równym traktowaniu kobiet i mężczyzn napisały list do MEN (<http://codziennikfeministyczny.pl/autorki-poradnika-rownym-traktowaniu-kobiet-mezczyzn-napisaly-list-men/>). Codziennik Feministyczny, 2013-10-23. [dostęp 2018-11-28].
91. Anna Dzierzgowska, Joanna Piotrowska, Ewa Rutkowska: Równościowe przedszkole - Jak uczynić wychowanie przedszkolne wrażliwym na płeć. (https://genderexperts.files.wordpress.com/2012/10/rownosciowe_przedszkole_program.pdf). [dostęp 2018-11-28].
92. *Opinia PAN do programu „Równościowe przedszkole”* (<https://web.archive.org/web/20170720203711/http://www.rzecznikrodzicow.pl/opinia-pan-do-programu-rownosciove-przedszkole>) [online], Rzecznik Rodziców, 20 lipca 2017 [dostęp 2020-08-17] [zarchiwizowane z adresu (<http://www.rzecznikrodzicow.pl:80/opinia-pan-do-programu-rownosciove-przedszkole>) 2017-07-20].
93. Równościowe przedszkole musi zostać! [list otwarty (<http://krytykapolityczna.pl/kraj/rownosciowe-przedszkole-musi-zostac-list-otwarty/>)]. Krytyka Polityczna, 2014-01-29. [dostęp 2018-11-29].
94. Samson, Judith, Willy Jansen, and Catrien Notermans. (2011) „The Gender Agenda”: New Strategies in Catholic Fundamentalist Framing of Non-Heterosexuality in Europe.” *Journal of Religion in Europe*, vol. 4.2: 273-299.
95. Kuby, Gabriele (2009) *Rewolucja genderowa*, Kraków: Homo Dei.
96. *Ideologia gender pod przykrywką równego traktowania* (<http://www.radiomaryja.pl/informacje/ideologia-gender-pod-przykrywka-rownego-traktowania/>) radiomaryja.pl, 10.12.2013.
97. Abp Michalik: Winni rodzice, feministki i... Abp Michalik znów o pedofilii (https://archive.is/20160212053949/http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,14788274,Winni_rodzice_feministki_i_Abp_Michalik_znow_o.html). [w:] *Gazeta.pl* [on-line]. [dostęp 2014-01-12].
98. *W Rybniku rodzice protestowali przeciwko gender w przedszkolu* (https://archive.is/20131230072632/http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15029094,W_Rybniku_rodzice_protestowali_przeciwko_gender_w.html), gazeta.pl, 26.11.2013.
99. KIK o gender w przedszkolu: Ta ideologia prowadzi do deprawacji dzieci (http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15069786,KIK_o_gender_w_przedszkolu_Ta_ideologia_prowadzi.htm) gazeta.pl, 03.12.2013.

- L00. Episkopat Słowacji: gender ściągnie na nas karę boską (<http://www.pch24.pl/episkopat-slowacji--gender-sciagnie-na-nas-kare-boska-,19553,i.html>). pch24.pl, 3 grudnia 2013. [dostęp 2013-12-31].
- L01. Episkopat Ukrainy ostrzega przed ideologią gender (<http://www.pch24.pl/episkopat-ukrainy-ostrzega-przed-ideologia-gender,20140,i.html>). pch24.pl, 30 grudnia 2013. [dostęp 2013-12-31].
- L02. Biskupi Ukrainy przeciw gender (<http://www.naszdziennik.pl/wp/63896,biskupi-ukrainy-przeciw-gender.html>). naszdziennik.pl, 31 grudnia 2013. [dostęp 2013-12-31].
- L03. Rodziny 2013 roku. List Pasterski Episkopatu Polski do duszpasterskiego wykorzystania w Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku (https://web.archive.org/web/20160428001205/http://episkopat.pl/dokumenty/5545.1,List_pasterski_na_Niedziele_Swietej_Rodziny_2013_roku.html). episkopat.pl, 30 grudnia 2013. [dostęp 2013-12-31]. [zarchiwizowane z tego adresu (https://episkopat.pl/dokumenty/5545.1,List_pasterski_na_Niedziele_Swietej_Rodziny_2013_roku.html) (28 kwietnia 2016)].
- L04. *Ideologia gender zagraża rodzinie – List pasterski biskupów dzisiaj odczytywany w kościołach* (<http://niezalezna.pl/50019-ideologia-gender-zagraza-rodzinie-list-pasterski-biskupow-dzisiaj-odczytywany-w-kosciolach>) niezalezna.pl, 29.12.2013.
- L05. *Barbara Limanowska: Co to jest gender* (wywiad) (https://archive.is/20131230072727/http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,98083,15194525,Barbara_Limanowska_Co_to_jest_gender.html), wysokieobcasy.pl, wywiad z M. Tutak-Goll, 27.12.2013.
- L06. *Kozłowska-Rajewicz o liście biskupów: To zapowiedź dialogu. Cieszy mnie to* (<http://www.wprost.pl/ar/430728/Kozlowska-Rajewicz-o-liscie-biskupow-To-zapowiedz-dialogu-Cieszy-mnie-to/>) wprost.pl, 29.12.2013.
- L07. *About EPF* (<https://www.epfweb.org/node/46>) [online], www.epfweb.org [dostęp 2021-06-30] (niderl.).
- L08. ANTI-GENDER FUNDERS IN EUROPE ACCORDING TO CUMULATIVE SPENDING FROM 2009 TO 2018, *Tip of the iceberg 2021* (<https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-06/Tip%20of%20the%20Iceberg%20June%202021%20Final.pdf>) [online].

Bibliografia

- gender, sex (etymologia), w: *The Concise Oxford Dictionary*, Eighth edition, 1990.
- gender, sex (użycie), w: *Longman Dictionary of Contemporary English*, Pearson Education Limited.
- Eric Rothenbuhler, *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej (Ritual Communication. From Everyday Conversation to Mediated Ceremony*, 1998), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
- Renata E. Hryciuk, Agnieszka Kościańska (red.), *Gender. Perspektywa antropologiczna, t. 1. Organizacja społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Renata E. Hryciuk, Agnieszka Kościańska (red.), *Gender. Perspektywa antropologiczna, t. 2. Kobiecość, męskość, seksualność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Bradley Harriet, *Płeć*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008.
- Sherry Ortner: *Nikt nie rodzi się kobietą*. Warszawa: PWN, 1982, s. 124.
- Magdalena Nowicka, *Gender a sprawa polska*, w: *Wiedza i Życie*, marzec 2014, s. 58–62.